

Mit o ženi: poslušna i podređena žena u Iranu

Sažetak:

U ovom se radu istražuje položaj žena u Iranu tijekom povijest, od antike do suvremenog doba, s posebnim težištem na mitu o ženi kao poslušnoj i podređenoj figuri u društvu. Unatoč patrijarhalnim strukturama, žene su sudjelovale u ekonomskim, kulturnim i političkim procesima, često kao nositeljice promjena i otpora. Analizom ključnih povijesnih razdoblja, od dinastija Ahemenida, Qajara i Pahlavija do Islamske revolucije i današnje Islamske Republike, radom se ističe složenu dinamiku ženskoga djelovanja i razotkriva kako je žensko pitanje u Iranu središnji dio borbe za društvenu pravdu i demokraciju te da bez žena borbe protiv režima ne bi bile održive.

Ključne riječi: žene u Iranu, patrijarhat, islamski feminizam, otpor, povijest žena, Islamska Republika Iran

Uvod¹

U popularnoj i političkoj retorici o Iranu, osobito na Zapadu, žene su često prikazivane kao pasivne žrtve teokratske represije. Islamska Republika Iran, uspostavljena 1979. godine, nastoji projicirati sliku žene kao simbol moralnosti i čistoće, uz stroga pravila ponašanja i oblačenja. No, tijekom povijesti Perzije i Irana, žene su imale složene i dinamične uloge: od kraljica, vlasnica zemljišta i pjesnikinja do pobunjenica, reformatorica i sudionica revolucija. Ovim će se radom pregledom položaja žena u društvu na području današnjega Irana tijekom povijesti kritički razmatraju kontinuiteti i diskontinuiteti njihovog položaja čime se nastoji dekonstruirati mit o ženi kao inherentno poslušnoj i podređenoj figuri u iranskome društvu. Sjedište interesa rada

¹ Ovaj rad izvorno je prezentiran na Međunarodnoj konferenciji za mlade istraživače *Vestigia: Mitovi i narativi* koja je održana od 24. do 26. travnja 2025. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

su razlozi koji su doveli do ženskih otpora u Iranu, a ujedno će se nastojati odgovoriti na pitanja jesu li žene u Iranu zaista bile povijesno potlačene ili se radi o reinterpretaciji prošlosti u korist režimske ideologije, kao i na pitanje kakvu ulogu žene imaju u borbi protiv rodne opresije. Islamski feminizam označava pokret i teorijski pristup koji nastoji pomiriti vjeru i feminizam, tvrdeći da islamski tekstovi mogu podržavati ženska prava te da je potrebno preispitati povijesne i kolonijalne interpretacije koje su Islam prikazivale kao uzrok ženske podčinjenosti. On se razvija kao odgovor na zapadne stereotipe i lokalne političke procese, otvarajući prostor ženama da redefiniraju vlastitu ulogu u društvu kroz prizmu vjere i jednakosti. Iman Haschim, Leila Ahmed, Janet Afari, Nima Naghibi i Valentine Moghadam neke su od teoretičarki i feministkinja koje se bave navedenim ogrankom feminizma.²

Ženski tragovi moći i marginalizacije: od Ahemenida do Safavida

U iranskoj kolektivnoj memoriji žene su prisutne u brojnim mitovima, epovima i povijesnim zapisima kao figure otpora, mudrosti i moći. Iako su patrijarhalne strukture tijekom većinu povijesti bile dominantne, uloga žene nije uvijek bila isključivo pasivna niti marginalna. Dostupni administrativni zapisi iz razdoblja Ahemenidskog Carstva (550–330. pr. Kr.) i Mezopotamije pokazuju da su žene sudjelovale u ekonomiji, imale pravo na plaću, a neke su bile i poslovne žene, autorice i znanstvenice, što osporava uvriježenu percepciju o njihovoj isključivoj marginalizaciji.³ U usporedbi s kasnijim razdobljima poput Sasanidskog Carstva (224–651), ta slika djeluje progresivno. Istraživanja pokazuju da je Sasanidsko društvo bilo duboko ukorijenjeno u patrijarhalne strukture koje su ograničavale ulogu žena na obiteljske i reproduktivne funkcije. Arheološki nalazi i vizualna umjetnost tog vremena otkrivaju znatnu neravnotežu među spolovima. Žene se rijetko pojavljuju u umjetničkim prikazima i gotovo isključivo u kontekstu svoje povezanosti s muškim članovima obitelji. Iako su žene prikazane u estetski privlačnim pozama, njihova je uloga dekorativna i simbolična, što odražava njihovu podređenu poziciju u društvu tog vremena. Takve vizualne reprezentacije nisu bile neutralne, već su funkcionirale kao sredstvo ideološke kontrole. Žene nisu prikazane kao individualni subjekti, već kao simbolički objekti, čime se potvrđuje dominantni patrijarhalni narativ i ograničava njihova društvena uloga i time „Materijalna kultura sadrži značenje i djeluje kao instrument koji vizualizira društvene odnose. Važnost i simbolička moć materijalne kulture koristi se za prikazivanje odnosa dominacije nad pokornošću.“⁴ Prikazi poput „Vrča s prikazom žena koje plešu među arkadama“ (vidi sliku br. 1) često su služili kao ukrasni motivi na luksuznim predmetima namijenjenima dvorskim svečanostima i re-

² Sara A. Hoff, „Gender Politics: A Case Study of Feminism in Iran“ (diplomski rad, Wright State University, 2009), 12.

³ Agnete Wisti Lassen, Klaus Wagensöner, *Women at the Dawn of History* (West Haven: GHP Media, 2022), 10.

⁴ Maryam Dezhmakhoo, „An Introduction to Gender Structure and Social Inequality in the Sasanian Empire,” *Archaeological Science Journal* 1/1 (2012): 3.

ligijskim festivalima, čime se dodatno naglašava njihova uloga kao objekata vizualnoga užitka, a ne kao aktivnih sudionica u društvenome životu.⁵ Pisani izvori poput pravnih tekstova dodatno potvrđuju tu neravnopravnost: žene su bile podređene muškarcima i rijetko su imale pravni ili politički subjektivitet.⁶ Nasuprot tomu, administrativni sustav još i prije Ahemenidskog Perzepolisa bilježi žene koje su vodile radne jedinice, što ukazuje na određenu institucionalnu otvorenost prema ženskoj radnoj i ekonomskoj participaciji.⁷ Time se jasno ocrtava promjena društvene dinamike tijekom stoljeća i ukazuje na potrebu da se ženska povijest promatra kontekstualno, u skladu s ekonomskim i ideološkim ili religijskim okvirima pojedinoga razdoblja. Dolaskom na vlast Sasanidskog Carstva koje je utvrdilo zoroastrizam kao državnu religiju, društvena struktura postaje izrazito hijerarhijska i patrijarhalna. Unatoč tome, arheološki nalazi ukazuju na postojanje plemkinja i svećenica koje su uživale određene povlastice unutar društvene i religijske elite. No, većina žena bila je podčinjena muškim članovima obitelji, osobito u nasljednim, bračnim i pravnim pitanjima. Vizualna reprezentacija žena gotovo je nepostojeća u javnim spomenicima toga doba, što dodatno potvrđuje njihovu društvenu nevidljivost.⁸ Vizualna odsutnost žena u javnim prikazima ne odražava samo njihovu društvenu isključenost, već i svjesnu proizvodnju zaborava kao političkoga alata koji se koristio kroz cijelu historiju. Potiskivanjem prisutnosti žena aktivno se oblikuje kolektivno pamćenje, što ne znači da one nisu postojale nego samo potvrđuje tezu da je povijest znanost o odnosu moći. Gavin R. G. Hambly piše da su generacije učenjaka iz islamskoga svijeta zanemarivale postojanje žena, a to zanemarivanje je još neobičnije kada se pogledaju muslimanski srednjovjekovni pisci koji nisu zaobilazili teme žena.⁹

U islamskom srednjem vijeku, nakon omejadskog osvajanja Irana u 7. stoljeću, širenje šerijatskog prava dodatno je reduciralo žensku autonomiju, osobito u pravnom i društvenom smislu. Novi pravni okvir temeljen na islamskoj religiji ograničio je prava žena u pogledu nasljeđivanja, svjedočenja i mobilnosti u usporedbi s prijašnjim razdobljima na području današnjega Irana, čime se nastavila institucionalizacija rodne neravnopravnosti.¹⁰ Ipak, žene nisu bile isključene iz kulturnog i duhovnog života – naprotiv, određeni misaoni pravci poput sufizma omogućili su ženama da izraze vlastitu duhovnost i intelektualnost. Inspirirane duhovnim praksama, žene su aktivno sudjelovale u sufijskim krugovima, a neke su se afirmirale kao učiteljice i pjesnikinje. Poznata perzijska pjesnikinja Rābi'a Balkhī iz 10. stoljeća ostavila je dubok

⁵ „Ewer with Dancing Females within Arcades.“ *The Metropolitan Museum of Art*. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/> (posjet 22.4.2025).

⁶ Dezharkhooy „An Introduction to Gender Structure and Social Inequality in the Sasanian Empire,” 2.

⁷ Lassen, Wagensooner, *Women at the Dawn of History*, 10.

⁸ Dezharkhooy „An Introduction to Gender Structure and Social Inequality in the Sasanian Empire,” 2.

⁹ Gavin R. G. Hambly, ur., *Women in the Medieval Islamic World* (New York: ST. Martin's Press, 1998), 4.

¹⁰ Hambly, *Women in the Medieval Islamic World*, 494.

trag u perzijskoj književnosti, iako je bila ograničena društvenim normama svoga vremena. Njeno pjesništvo prožeto je duhovnom čežnjom i unutarnjom borbom, što upućuje na visoku razinu pismenosti i kulturne profinjenosti.¹¹ U skladu s temeljnom tezom¹² da se žene ne smiju promatrati isključivo kroz prizmu opresije, već u okviru dostupnih društvenih struktura može se reći da se ova slojevitost nastavlja i tijekom safavidske dinastije koja je vladala od 1501. do 1722. godine. Šijitski se islam u tom razdoblju institucionalizirao kao državni. To je dodatno ojačalo patrijarhalne obrasce i kontrolu nad ženskim tijelima i ponašanjem pomoću strože segregacije i pojačanih odredbi o čednosti. Unatoč tome, žene aristokratskoga sloja nisu bile u potpunosti pasivizirane. One su djelovale kao pokroviteljice umjetnosti, obrazovanja i religijskih institucija, nerijetko kroz zaklade *waqf*, čime su ostvarivale realan, iako neformalno strukturiran, društveni utjecaj. Kroz zaklade bile su pokroviteljice vjerskih institucija i bile su uključene do neke mjere u izgradnji npr. džamija i bolnica.¹³ U nekim slučajevima, žene iz dvorskih krugova igrale su ključne političke uloge iza kulisa, što potvrđuje njihovu sposobnost navigacije unutar strogo hijerarhijskih i muški dominiranih sustava moći.¹⁴ Umjesto da se ove povijesne figure promatraju isključivo kroz njihove uloge, potrebno je analizirati na koji su način njihove reprezentacije služile održavanju ideološkoga poretka. Vizualna i tekstualna prikazivanja žena često su bila sredstvom simboličke kontrole, gdje žensko tijelo nije predstavljalo individualnost, već kulturno konstruirani objekt i projekciju društvenih očekivanja. Kako se ističe u nedavnim istraživanjima: „Naglašavanje odsutnosti žena u povijesti, površno usredotočavanje na iznimne prikaze žena i pojednostavljivanje žena u tipove koji odražavaju naša vlastita očekivanja i vrijednosti zamagľuje složenost ženskog identiteta u drevnom Bliskom istoku.“¹⁵ Vizualna kultura nije neutralna – ona utjelovľuje sustave moći. Reprezentacije žena u vizualnim umjetnostima Sasanidskog i kasnijeg razdoblja, uključujući prikaze idealiziranih ženskih figura koje su u podređenome položaju naspram muškaraca prikazuje sustave moći koji su tada bili aktualni.¹⁶ Takve reprezentacije, bilo kroz tekstove, ikonografiju ili arhitekturu, nisu odražavale stvarne živote žena koliko su služile ideološkoj svrsi i održavanju patrijarhalne strukture te brisanju ženskih priča iz dominantnog povijesnog narativa.

¹¹ Munazza Ebtikar, “The Story of Rabia Balkhi, Afghanistan’s Most Famous Female Poet,” *Ajam*, <https://ajammc.com/2021/08/16/rabia-balkhi-afghanistan-poet/> (posjet 23.4.2025).

¹² Hambly, *Women in the Medieval Islamic World*, 1.

¹³ Isto, 312.

¹⁴ Isto, 507.

¹⁵ Lassen, Wagensonner, *Women at the Dawn of History*, 23.

¹⁶ Dezhamkhooy, „An Introduction to Gender Structure and Social Inequality in the Sasanian Empire,” 3.

Razdoblje Qajara obilježeno je proturječnim odnosom između tradicionalnih struktura i početaka modernizacije. Žene iz viših slojeva imale su ograničeni pristup obrazovanju, a politički su bile gotovo nevidljive. Ipak, upravo u tom razdoblju započinje politička mobilizacija žena. Ključni trenutak u tom smislu predstavlja početak duhanskoga bojkota iz 1891. godine, kada je Šah Nasir al-Din dao britanskim interesima monopol nad duhanskom industrijom, što je izazvalo masovno nezadovoljstvo. Žene su kao aktivne sudionice toga otpora sudjelovale u uličnim neredima, fizičkim sukobima s vlastima, organizirale tajna društva i bile ključne u javnim demonstracijama koje su na kraju dovele do ukidanja koncesije 1892. godine.¹⁷ Taj angažman žena tijekom duhanskoga bojkota predstavljao je presedan za njihovo aktivno sudjelovanje u Ustavnoj revoluciji koja se odvijala od 1905. do 1911. godine. Tada su mnoge žene sudjelovale u izgradnji političke svijesti unatoč formalnim i društvenim ograničenjima. Osnivale su tajna udruženja, poticale obrazovne reforme i pokretale prve ženske časopise, čime su se jasno pozicionirale kao akterke u modernizacijskim i revolucionarnim procesima. Njihove aktivnosti obuhvaćale su i organizaciju škola za djevojke i poticanje javnih rasprava o pravima žena i društvenoj pravdi. Unatoč tom konkretnom doprinosu, izborni zakon iz 1909. izričito je isključio žene iz političkoga procesa člankom 10. zabranjeno im je pravo glasa, dok im je članak 13. onemogućio kandidaturu za parlament. Takva zakonska diskriminacija bila je obrazložena stavom da žene „nemaju kapacitet za političko odlučivanje“¹⁸, što odražava dominaciju konzervativnih i klerikalnih snaga koje su se protivile svakom obliku „zapadne“ modernizacije koja bi uključivala rodnu jednakost.¹⁹ „Po mišljenju revolucionarnih fundamentalista, ženstvenost je bila najvažnije oruđe zapadne kulturne i civilizacijske invazije te opasan fenomen koji bi, ako bi mu se dopustilo, mogao srušiti vjersku vlast i potkopati islamske vrijednosti.“²⁰ To formalno isključenje žena iz političkoga života dolazi u oštar kontrast s njihovim stvarnim doprinosima, od logističke i intelektualne potpore revolucionarnim pokretima do kulturnog aktivizma. Kako autorice Mehrangiz Kar i Golriz Farshi ističu, još od 1906. godine ženska tijela i njihovo javno djelovanje postaju „središte političkih izazova“ u Iranu, čime se ženska participacija tretira ne samo kao društveni fenomen, već i kao simbol šireg sukoba između modernizacije i tradicije.²¹ U tom kontekstu, žensko tijelo i slika žene nisu predstavljale samo društveni entitet,

¹⁷ Marziyeh Bakhshizadeh, *Changing Gender Norms in Islam Between Reason and Revelation* (Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2018), 61.

¹⁸ Takvi argumenti dosljedno su služili za ograničavanje ženskih prava te iste tvrdnje javljale su se još u 19. stoljeću kada je bila riječ o davanju ženama pravo glasa. Esencijalistički pogled na žene zanemaruje klasne, nacionalne i druge društvene razlike, na njih se „uvijek“ gleda s visoka.

¹⁹ Mehrangiz Kar, Golriz Farshi, „Focusing on Women in the Internal Politics of Iran,” *The Brown Journal of World Affairs* 15/ 1 (2008): 76.

²⁰ Kar, Farshi, „Focusing on Women in the Internal Politics of Iran,” 75.

²¹ Isto, 76.

već su korištene kao instrument ideoloških manipulacija kako bi se promovirala određena politička vizija društva, gdje se Iranska simbolika ženstvenosti nije mijenjala 150 godina. Iako ustavna reforma nominalno najavljuje otvaranje političkoga prostora, ona istodobno učvršćuje tradicionalističku dominaciju time što svjesno ignorira ili potiskuje žene koje su integralni dio društva i koje su uvelike doprinijele u njegovoj izgradnji. Taj se način konstrukcija ženskog lika pretvara u političko oruđe bilo kao nositelj „progresivnih“ vrijednosti režima bilo kao upozorenje na prijetnje njegovim osnovama.

Državna modernizacija i kontrola ženskosti: razdoblje Pahlavija

Razdoblje vladavine Šaha Reze Pahlavija od 1925. do 1941. godine obilježeno je snažnim pokušajima modernizacije i sekularizacije iranske države, pri čemu je figura žene zauzela središnje mjesto u novoj nacionalnoj ideologiji. U sklopu izgradnje slike moderne, „civilizirane“ i europski orijentirane zemlje, žene su postale simbolima društvene transformacije; promovirano je njihovo sudjelovanje u javnome prostoru, uvedeno obavezno osnovno obrazovanje za djevojčice, a 1936. godine provedena je kontroverzna zabrana nošenja vela/hidžaba. Ta se mjera provodila represivnim sredstvima, iako je predstavljena kao čin oslobođenja. Žene su bile fizički prisiljavane da skinu veo, bile su izložene poniženju.²² Zabrana je predstavljena kao emancipacijski čin, no u stvarnosti je bila oblikom državne kontrole nad ženskim tijelom i autonomijom. Time se uspostavljao novi autoritarni režim ženskosti koji je zamijenio prethodni, a ne nužno ukinuo represiju. Unatoč formalnim mjerama za poticanje obrazovanja, uključujući otvaranje gimnazija i zanatskih škola za djevojke i upis žena na Sveučilište u Teheranu 1936. godine, modernizacija je bila selektivna i često nametnuta.²³ Mnoge su žene (osobito iz religioznih i konzervativnih sredina) bile su isključene iz javnoga života jer se nisu htjele izložiti fizičkoj i simboličkoj prisili da se odreknu svoga odijevanja. Time je „politika otkrivanja“ paradoksalno ograničila njihovu mobilnost i sudjelovanje u društvu. Ta politika pokazuje kako modernizacijski narativi mogu isključivati žene koje ne odgovaraju dominantnom modelu „moderne žene“ i kako se emancipacija u okviru državnoga diskursa često koristi kao sredstvo isključivanja i marginalizacije tradicionalnih oblika ženske subjektivnosti.

Osim obrazovanja, određene su reforme u obiteljskome pravu predstavljale korake prema redefiniranju rodnihi odnosa. Podignuta je minimalna dob za brak s devet na petnaest godina za djevojčice i provedena je djelomična sekularizacija braka i razvoda, no i dalje su dominirale muške privilegije. Međutim, politička participacija žena još uvijek je bila zabranjena, odnosno njihovi zahtjevi za biračkim pravom nisu naišli na plodno tlo. Također, u tridesetima većina neovisnih ženskih organizacija bila je ili zabranjena ili apsorbirana u državne strukture poput režimski nadzirane *Ladies' Center* pod vodstvom Šahove kćeri.²⁴ U konačnici, šahova modernizacija bila je više sim-

²² Bakhshizadeh, *Changing Gender Norms in Islam Between Reason and Revelation*, 63.

²³ Isto.

²⁴ Isto, 64.

bolična nego dobroćudna koristeći žene kao vizualne oznake napretka, dok je stvarni politički prostor ostao ograničen i strogo nadziran. Time se razotkriva mit o modernizaciji kao oslobađajućem projektu za žene; prava su bila dodijeljena odozgo, a ne izborena odozdo, a žene su bile uključene tek kad su njihove slike i tijela služile režimskim ciljevima. Njegov sin Mohamed Reza Pahlavi, nastavio je reforme što je kulminiralo Bijelom revolucijom 1963. godine kada su žene stekle pravo glasa i mogućnost kandidiranja. Broj obrazovanih i zaposlenih žena je rastao, osobito u urbanim sredinama. No, mnoge feministice toga doba upozoravale su da su reforme bile instrumentalne, a ne dobroćudne. Ženama su dodijeljena prava bez da su uključene u procese odlučivanja o svojoj autonomiji i pravima.²⁵

Od revolucionarki do čuvarica domaćinstva: žene nakon 1979. godine

Iako se zapadni diskurs često uredotočuje gotovo isključivo na represiju žena u postrevolucionarnom Iranu, važno je prepoznati da su žene 1979. godine aktivno i masovno sudjelovale u Islamskoj revoluciji, često u prvim redovima prosvjeda i društvenih mobilizacija. Njihovo sudjelovanje bilo je motivirano nadom u pravednije društvo, oslobođeno autokratske vladavine i zapadnjačkog utjecaja na Pahlavijev režim. Žene su tada nosile veo kao simbol političkoga otpora i pripadnosti islamskom identitetu, čime su paradoksalno same doprinijele legitimizaciji poretka koji će ih kasnije isključiti iz javnog i političkog života.²⁶ Nakon što su konzervativne klerikalne snage učvrstile vlast, situacija se radikalno promijenila. Samo nekoliko dana nakon revolucije, Ajatolah Homeini ukinuo je *Zakon o zaštiti obitelji* iz 1967. i 1975. zbog čega su žene izgubile brojna stečena građanska i obiteljska prava. Minimalna dob za brak za djevojčice vraćena je s petnaest na devet godina, skrbništvo nad djecom ponovno je u potpunosti dodijeljeno muškarcima, a dotad ograničena poligamija ponovno je legalizirana. Žene su izgubile pravo obnašanja sudačke funkcije, a bilo im je zabranjeno i samostalno nastupati kao pjevačice ili biti imenovane za diplomatske dužnosti. Obavezan hidžab za sve žene u radnome okruženju nametnut je već u ožujku 1979. godine, dok su zakoni koji reguliraju odijevanje i ponašanje u javnome prostoru uskoro dobili i kaznene odredbe uključujući batinanje i zatvorske kazne za nepoštivanje islamskog kodeksa odijevanja. Uvođenje šerijatskih zakona dovelo je do sustavne pravne inferiornosti žena u pitanjima razvoda, nasljeđivanja, skrbništva i zaposlenja.²⁷ Primjerice, zakon iz 1982. godine kojim se ženama zabranjuje obnašanje sudačke dužnosti opravdan je retorički kroz tvrdnju da žene „nemaju kapacitet za donošenje racionalnih presuda“ što odražava institucionalizaciju rodnog esencijalizma kroz religijske i pravne diskurse.²⁸

Dok su žene bile ključne u rušenju staroga režima, u novom su bile svedene na „čuvarice domaćinstva“²⁹ s ograničenom prisutnošću u javnoj sferi.

²⁵ Isto, 65.

²⁶ Isto, 66.

²⁷ Isto, 67.

²⁸ Isto, 68.

²⁹ Isto.

Revolucionarna mobilizacija žena postala je osnova za njihovo postrevolucionarno izbacivanje iz javne sfere. Žensko tijelo i ponašanje postali su glavno polje kontrole novoga režima. Osim zakonske kontrole, režim je kroz školske udžbenike, državne medije i religijsku retoriku konstruirao idealnu sliku žene kao „mučeničke majke“, „vjernice“ i „čuvarice islamskog morala“, čime se formirao simbolički poredak u kojemu su društvene ambicije žene reducirane na obiteljsku sferu. Ti su se mitovi reproducirali kroz obrazovni sustav – udžbenici su ženama gotovo isključivo dodjeljivali uloge majki i supruga, dok su muškarci prikazivani kao nositelji razuma, moći i vjere.³⁰ Nakon revolucije žene su brzo isključene iz javne sfere kroz pravne i društvene restrikcije, što uključuje gubitak političkih i profesionalnih prava, zabranu prisutnosti u javnim ulogama te prisilno nametanje koda odijevanja kao sredstva kontrole u javnosti. Time se potvrđuje tvrdnja autorice Marziyeh Bakhshizadeh da su „ženska prava nakon revolucije doživjela nazadovanje čak i u odnosu na razdoblje prije 1979.“ i da su sve reforme iz ere Pahlavija poništene teokratskim dekretima, a ne temeljem pravnoga dijaloga.³¹ Upravo je postrevolucionarni obrazovni sustav otvorio vrata masovnom obrazovanju žena u Iranu, iako oblikovan islamskom ideologijom i s ciljem očuvanja tradicionalne uloge žena. Kao što Rokšana Bahramitash ističe, zapadna feministička kritika usmjerena isključivo na percipiranu represiju, zanemarila je činjenicu da su žene same dale snažnu potporu Revoluciji 1979. godine, često motivirane upravo željom za društvenom pravdom i autonomijom.³² U tom se procesu dogodio ključan preokret: žene su djelujući unutar religijskog okvira počele koristiti dostupne strukture obrazovanja, (uključujući kampanje protiv nepismenosti i pristup sveučilištima) kako bi razvile vlastiti prostor za djelovanje. Te obrazovne politike, koje su uključivale i promicanje ženske pismenosti putem džamija i volonterskih programa, značajno su povećale žensku participaciju u javnoj sferi. Obrazovanje više nije bilo doživljeno kao zapadni proizvod, već kao religijska dužnost. To je omogućilo brojnim ženama iz konzervativnih i nižih slojeva da po prvi put pristupe obrazovnim institucijama, što nije bio slučaj tijekom Pahlavijeve modernizacije, koja je ostala ograničena na urbanu elitu.³³ Upravo iz tog obrazovanog sloja izniknule su žene koje su koristeći religijske argumente počele dekonstruirati dominantne interpretacije šerijata. Islamske feministkinje poput Zibe Mir-Hosseini i Shahle Sherkat otvoreno su kritizirale selektivnu upotrebu Kuranskih ajeta u pravdanju diskriminacije, naglašavajući da je patrijarhalno tumačenje islama povijesno konstruirano, a ne teološki nužno.³⁴ Posljedično, iz te nove generacije obrazovanih žena izrasle su pravnice, liječnice, književnice, novinarke, znanstvenice i feministkinje koje su unutar sustava, ali i protiv njega, počele zahtijevati reforme i veću društvenu jednakost. Taj

³⁰ Isto.

³¹ Isto, 67.

³² Rokšana Bahramitash, „Revolution, Islamization, and Women's Employment in Iran,” *The Brown Journal of World Affairs* 9/2 (2003): 229.

³³ Isto, 233.

³⁴ Bakhshizadeh, *Changing Gender Norms in Islam Between Reason and Revelation*, 68.

paradoksalni razvoj da teokratski režim nehotice osnaži žensko obrazovanje doveo je do formiranja „unutarnjeg otpora“ koji se ne temelji na potpunom odbacivanju islama, već na reinterpretacji njegovih tekstova. U tom kontekstu nastaje specifična iranska varijanta islamskoga feminizma, čije su nositeljice žene koje su kroz sustav obrazovanja stekle instrumente za tumačenje, kritiku i političku akciju. Upravo one čine temelj suvremenog feminističkog pokreta u Iranu – one su obrazovane, mobilizirane i društveno angažirane, ali u velikoj mjeri i vješte u navigaciji kroz religijski legitimitet i diskurs.³⁵

Žensko tijelo kao bojno polje: otpor unutar granica režima

Od 1980-ih pa sve do danas, žene u Iranu stoje između institucionalizirane diskriminacije i vlastite snage otpora. Nakon početne postrevolucionarne marginalizacije, osobito u prvom desetljeću nakon 1979. godine, žene su postupno ponovno zauzele prostor u obrazovanju i na tržištu rada. Iako su bile sustavno isključivane iz mnogih profesionalnih sektora i suočene s represivnim normama odijevanja i ponašanja, uspjele su se izboriti za sve veću prisutnost u sferama koje zahtijevaju visoku stručnost, poput medicine, prava i novinarstva. Do 2006. godine žene su činile gotovo 14% ukupne zaposlene urbane radne snage, a gotovo polovica žena zaposlenih u urbanim sredinama pripadala je srednjoj klasi, radeći u javnome sektoru kao obrazovne i zdravstvene radnice.³⁶ Podacima istraživanja pokazalo se da su žene iz viših obrazovnih i klasnih slojeva (pogotovo one s pristupom kapitalu, stručnim vještinama ili organizacijskim ovlastima) znatno bolje mogle zadržati ili steći zaposlenje čak i u razdobljima najveće segregacije.³⁷ Najveći pad zapošljavanja pogodio je žene u radničkim zanimanjima, posebno u privatnom sektoru i sektorima poput prodaje, usluga i proizvodnje, gdje se broj zaposlenih žena gotovo prepolovio u razdoblju od 1976. do 1986. godine.

Međutim, upravo između 1986. i 2006. godine, u procesu liberalizacije tržišta žene ponovno počinju osvajati prostor u tim sektorima, iako u manjoj mjeri nego prije Revolucije.³⁸ Unatoč izraženim klasnim razlikama pri zapošljavanju, žene su obrazovanjem i kulturnom mobilizacijom uspjele konsolidirati određene pozicije i transformirati javnu sferu iznutra. Ta prisutnost, iako još uvijek duboko obilježena strukturnim nejednakostima, postala je temeljem suvremenog feminističkog otpora koji ne nastupa nužno kroz otvorenu konfrontaciju, već kroz tiho, ali uporno prisustvo u sektorima znanja i javnog utjecaja. Taj oblik otpora često se očituje kroz literarne strategije koje dekodiraju zadane uloge žena u društvu – kroz introspektivne monologe, simboliku tijela i subverzivne narative, žene preuzimaju kontrolu nad vlastitim pripovijestima i mijenjaju značenje institucija iznutra. Upravo ta sposobnost žena da djeluju unutar postojećih institucionalnih ograničenja, dok istodobno subverzivno

³⁵ Isto, 229.

³⁶ Sohrab Behdad, Farhad Nomani, „Women's Labour in the Islamic Republic of Iran: Losers and Survivors,” *Middle Eastern Studies* 48/5 (2012): 721.

³⁷ Isto, 722.

³⁸ Isto, 721.

transformiraju značenje tih institucija, čini ih ključnim faktorom društvene promjene u suvremenom Iranu.³⁹

Unatoč sustavnom zakonodavnom i institucionalnom potiskivanju, iranske žene ne prestaju biti ključne akterke društvenog otpora. Njihova prisutnost u prosvjedima, poput onih nakon predsjedničkih izbora 2009. godine, bila je masovna i ravnopravna s muškarcima. Žene su tada protestirale rame uz rame s muškarcima, bile su suočene s nasiljem, suzavcem i brutalnim batinama, no svejedno nisu odustajale od protestiranja protiv režima.⁴⁰ Pokreti poput Kampanje za milijun potpisa, feminističke književnosti autorica poput Shahrnush Parsipur, Simin Daneshvar i Simin Behbahani, kao i pokret „Žena, život, sloboda“ koji je izbilo nakon smrti Mahse Amini 2022. godine, svjedoče o kontinuitetu otpora koji iranske žene pružaju režimu iznutra. Ti oblici otpora nisu samo politički, već i duboko kulturni i simbolički. Riječ je o kontinuiranom preuzimanju narativa o ženi koja se više ne percipira kroz prizmu čednosti i pasivne duhovnosti, već kao subjekt slobode, otpora i autonomije.⁴¹ Autorice poput Shahrnush Parsipur i Muniru Ravanipur književnošću dekonstruiraju mitove o ženskoj čednosti i poslušnosti protagonisticama koje umjesto reproduktivne funkcije biraju transformaciju i one postaju stabla, sjeme, riječi, što simbolizira odbacivanje pasivnosti i ulazak u aktivno simboličko stvaralaštvo.⁴² Prema Kamranu Talattofu, postrevolucionarna iranska književnost žena bilježi dramatičan porast i zaokret u tematskom fokusu: za razliku od predrevolucionarnog „angažiranog pisanja“ u kojem su žene najčešće bile podrška muškim junacima i nacionalnim ciljevima, novi književni diskurs autorica poput Parsipur, Ravanipur i kasnije Behbahani usmjeren je na žensko tijelo, seksualnost, osobnu slobodu i dekonstrukciju patrijarhata.⁴³ Njihova književnost raskida s kolektivnim revolucionarnim ciljevima i okreće se introspektivnim, osobnim pričama koje problematiziraju brak, nasilje, marginalizaciju i represiju, često u simboličkom i nadrealističkom jeziku, čime redefiniraju granice iranske književnosti i stvaraju autentičan prostor ženskoga izraza. U tim tekstovima tijelo više nije mjesto kontrole – primjerice, kod Parsipur, simbolika himena se koristi kako bi se ismijala i dekodirala represivna seksualna norma, dok kod Ravanipur junakinje doslovno nestaju kao žene i pretvaraju se u riječi.⁴⁴ Istaknute figure poput Shirin Ebadi i Zahre Rahnavard simboliziraju raznolikost pristupa unutar ženskoga otpora – dok Ebadi svoj aktivizam temelji na univerzalnim ljudskim pravima, Rahnavard zagovara jednakost iznutra, kroz islamski diskurs. Pokret „Jedan milijun potpisa“ i žrtve poput Nede Agha Soltan dodatno potvrđuju da je borba za ženska prava

³⁹ Isto, 731.

⁴⁰ Ludwika Włodek-Biernat, „Iranian Women. Quest for Freedom and Equality,” *Polish Sociological Review*, 172 (2010): 504.

⁴¹ Kamran Talattof, „Iranian Women’s Literature: From Pre-Revolutionary Social Discourse to Post-Revolutionary Feminism,” *International Journal of Middle East Studies* 29/4 (1997): 540.

⁴² Talattof, „Iranian Women’s Literature,” 545.

⁴³ Isto, 533.

⁴⁴ Isto, 548.

u Iranu neraskidivo povezana s borbom za demokraciju i pravnu jednakost.⁴⁵ Kako Kar i Farshi navode, u političkome smislu žene u Iranu postaju ključni politički simbol i izazov još od početka 20. stoljeća. Nakon 1979. sustavno su korištene i kao sredstvo za legitimizaciju islamskog režima, ali i kao simbol otpora njemu. Njihovo ponašanje, tijelo i odjeća postali su temeljem ideoloških borbi. No upravo su unutar tih granica mnoge žene izgradile nove oblike političke i kulturne participacije – kroz civilne inicijative poput Kampanje za milijun potpisa, online medije, književnost i umjetnost. Pokret „Žena, život, sloboda“ snažno nastavlja taj trend, koristeći novi vizualni i poetski jezik, kombinirajući globalnu solidarnost s lokalnim iskustvima borbe za dostojanstvo i ravnopravnost.⁴⁶ Ono što je posebno značajno jest činjenica da žene više nisu samo objektom represije ni simbolom ideoloških projekcija, već sve više subjektima otpora koji aktivno konstruiraju vlastiti narativ – kako kroz stvarne političke zahtjeve, tako i kroz simbolički jezik književnosti, prosvjeda i svakodnevnog djelovanja.

Zaključak

Povijest žena u Iranu nije jednostavna linija represije, već složen i višeslojan narativ otpora, prilagodbe i borbe za autonomiju. Od predislamskih civilizacija do suvremenih feminističkih pokreta, žene su kontinuirano pokazivale sposobnost djelovanja unutar i protiv dominantnih patrijarhalnih struktura. Iako su u različitim povijesnim razdobljima bile suočene s pravnim, društvenim i simboličkim ograničenjima, one su pronašle načine da redefiniraju vlastitu ulogu i otvore prostor za društvenu i kulturnu transformaciju. Zabluda da su žene u Iranu isključivo pasivne žrtve opresije opovrgnuta je analizom povijesnih primjera ženske moći, obrazovanja i političkoga angažmana. Pomoću institucija poput sufijskih krugova, ženskih škola, književnosti, novinarstva pa sve do suvremenih prosvjednih pokreta poput „Žena, život, sloboda“, žene su redefinirale prostor borbe i postale ključnim akterkama društvenih promjena. Iako je Islamska Republika uvela stroge restrikcije i nastojala kontrolirati tijelo i ponašanje žene, upravo su te okolnosti iznjedrile novu generaciju obrazovanih, artikuliranih i politički osviještenih žena koje djeluju iznutra, subverzivno, ali postojano. Današnji otpor nije samo politički, već i kulturni, simbolički i egzistencijalni čin. U iranskom kontekstu, žensko pitanje nije tek dodatak borbi za demokraciju – ono je njeno središte.

⁴⁵ Włodek-Biernat, „Iranian Women. Quest for Freedom and Equality,” 507.

⁴⁶ Kar, Farshi, „Focusing on Women in the Internal Politics of Iran,” 85.

Bibliografija

Bahramitash Roksana, „Revolution, Islamization, and Women's Employment in Iran,” *The Brown Journal of World Affairs* 9/2 (2003): 229–241.

Bakhshizadeh, Marziyeh. *Changing Gender Norms in Islam Between Reason and Revelation*. Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2018.

Behdad, Sohrab, Farhad Nomani. „Women's Labour in the Islamic Republic of Iran: Losers and Survivors,” *Middle Eastern Studies* 48/5 (2012): 707–733.

Dezhamkhooy, Maryam. „An Introduction to Gender Structure and Social Inequality in the Sasanian Empire,” *Archaeological Science Journal* 1/1 (2012): 1–4.

Ebtikar, Munazza. „The Story of Rabia Balkhi, Afghanistan's Most Famous Female Poet.” *Ajam*. <https://ajammc.com/2021/08/16/rabia-balkhi-afghanistan-poet/> (posjet 23. 4. 2025).

Hambly, Gavin R. G., ur., *Women in the Medieval Islamic World*. New York: ST. Martin's Press, 1998.

Hoff, Sara A. „Gender Politics: A Case Study of Feminism in Iran.” Diplomski rad, Wright State University, 2009.

Kar, Mehrangiz, Golriz Farshi. „Focusing on Women in the Internal Politics of Iran.” *The Brown Journal of World Affairs* 15/1 (2008): 75–86.

Talattof, Kamran. „Iranian Women's Literature: From Pre-Revolutionary Social Discourse to Post-Revolutionary Feminism.” *International Journal of Middle East Studies* 29/4 (1997): 531–558.

Wisti Lassen, Agnete, Klaus Wagensooner. *Women at the Dawn of History*. New Haven: GHP Media, 2022.

Włodek-Biernat, Ludwika. „Iranian Women. Quest for Freedom and Equality.” *Polish Sociological Review*, 172 (2010): 503–509.

Slikovni prilozi

Slika 1. Vrš sa ženama koje plešu unutar arkada. [prema: „Ewer with Dancing Females within Arcades.” *The Metropolitan Museum of Art*. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/325865> (posjet 23. 4. 2025).

The Myth of a Woman: The Obedient and Submissive Woman in Iran

Abstract:

This paper explores the position of women in Iran throughout history, from antiquity to the modern era, with a particular focus on the myth of the woman as an obedient and subordinate figure in society. Despite patriarchal structures, women have participated in economic, cultural, and political processes, often as agents of change and resistance. By analyzing key historical periods, from the Achaemenid, Qajar, and Pahlavi dynasties to the Islamic Revolution and the present-day Islamic Republic, the paper highlights the complex dynamics of women's engagement and reveals how the issue of women in Iran is a central part of the struggle for social justice and democracy. It argues that without women, resistance movements against the regime would not be sustainable.

Keywords: women in Iran, patriarchy, Islamic feminism, resistance, women's history, Islamic Republic of Iran

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 20 2025.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XX, broj 20, 2025.

Glavna i odgovorna urednica
Marija Bišćan

Zamjenik glavne urednice
Ruben Prstec

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Ivan Moškato
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Urednici pripravnici
Tita Mikulaš
Benjamin Pintarec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Bišćan
Adrian Filčić
Nera Kapustić
Karlo Košir
Tita Mikulaš
Ivan Moškato
Marko Perišić
Benjamin Pintarec
Ruben Prstec
Matija Pudić

Tajnik Uredništva
Marko Perišić

Recenzenti
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Arijana Kolak Bošnjak
dr. sc. Inga Vilogorac Brčić
dr. sc. Neven Budak
dr. sc. Mihovil Dabo
dr. sc. Vinko Korotaj Drača

dr. sc. Stipe Grgas
dr. sc. Branimir Janković
dr. sc. Maja Katušić
Dea Marić
dr. sc. Lidija Nikočević
dr. sc. Ana Rajković Pejić
dr. sc. Filip Šimetin Šegvić
dr. sc. Luka Špoljarić
dr. sc. Peter Štih
dr. sc. Nikola Tomašegović
dr. sc. Hrvoje Tutek
dr. sc. Nada Zečević
Andrija Živković

Lektura za hrvatski jezik
Antonia Buti
Nikolina Fajt
Grgur Gržetić
Lorenia Jantolek
Nera Kapustić
Mihaela Pokrivač
Martina Prosen

Lektura za engleski jezik
Marko Perišić
Ruben Prstec
Matija Pudić

Oblikovanje
FF Press

Izdavač
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak
d. o. o. Studio moderna

Naklada
Tiskano u 75 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa finansijski je omogućeno:

sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

sredstvima dobivenim na Natječaju za studentske programe Studentskog zbora Sveučilišta u Zagrebu

Redakcija časopisa Pro tempore im iskreno zahvaljuje na finansijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest

(za: Uredništvo Pro tempore)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>